

НОВА І НОВІТНЯ ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

УДК 94:351. 74 (470+571) (092)

Ігор Коляда

ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ І. НЕЧУЯ-ЛЕВИЦЬКОГО ЯК МАЙБУТНЬОГО УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОГО ДІЯЧА: РОДИННЕ ВИХОВАННЯ У ДИТЯЧІ ТА ЮНАЦЬКІ РОКИ

Ігор Коляда. Формування особистості І. Нечуя-Левицького як майбутнього українського національно-культурного діяча: родинне виховання у дитячі та юнацькі роки. У статті здійснена спроба проаналізувати обставини і чинники становлення І. Нечуя-Левицького як особистості у дитячі та юнацькі роки. Висвітлено вплив родинного оточення і виховання, місць народження й проживання, навчального середовища на формування характеру та світогляду письменника.

Ключові слова: виховання, особистість, рід, дитинство, оточення.

Игорь Коляда. Формирование личности И. Нечуя-Левицкого как будущего украинского национально-культурного деятеля: семейное воспитание в детские и юношеские годы». В статье осуществлена попытка проанализировать обстоятельства и факторы становления Нечуя-Левицкого как личности в детские и юношеские годы. Освещены влияние семейного окружения и воспитания, мест рождения и проживания, учебной среды на формирование характера и мировоззрения писателя.

Ключевые слова: воспитание, личность, род, детство, окружение.

Особистісний розвиток людини відбувається впродовж усього життя. Формування особистості – це, як правило, початковий етап становлення особистісних властивостей людини. Особистісний ріст обумовлений безліччю зовнішніх і внутрішніх факторів. До зовнішнього відносяться: приналежність індивідуума до визначеної культури, соціально-економічному класу й унікального для кожного сімейному середовищу. З іншого боку, внутрішні детермінанти включають генетичні, біологічні і фізичні фактори. Серед різних соціальних факторів, що впливають на становлення особистості, одним з найважливіших є родина. Традиційно родина – головний інститут виховання. Те, що людина здобуває в ній, вона зберігає впродовж усього наступного життя. Важливість родини обумовлена тим, що в ній людина перебуває значну частину свого життя¹.

У наступному періоді – юності на першому плані є мотиви, пов'язані з життєвими планами молодшої людини, її майбутніми намірами. Головною суперечністю юності є потреба в самовизначенні. В ході вирішення цієї суперечності юнак шукає своє місце в дорослому світі, формує свої подальші життєві плани та шляхи їх реалізації.

Персоналізація історичної науки, утвердження в ній гуманістичних, людиноцентристських поглядів на минуле й сучасність зумовили посилений інтерес дослідників не лише до реконструкції перебігу професійної, громадської, наукової, творчої діяльності історичних особистостей, а й до створення багатовимірних просопографічних портретів цих діячів, що відображають їх походження, світогляд, особистісні, етно- та релігійно-психологічні характеристики, внутрішню мотивацію доленосних вчинків, сюжети приватного життя тощо.

Актуальність нашого дослідження полягає в необхідності повернення родині у сучасному житті українців її виховної функції – фундатора духовних засад особистості, заснованих на народних звичаях і традиціях, які починаючи з дитинства визначають свій вплив на ключових етапах формування особистості, таких як період юності та роки навчання. У цьому контексті вивчення ролі родинного виховання та дитячих і юнацьких років у формуванні особистості І. Нечуя-Левицького, як майбутнього українського національно-культурного діяча потребує подальшого дослідження та узагальнення.

Серед дослідників, які досліджували питання ролі родинного виховання та дитячих і юнацьких років у формуванні особистості І. Нечуя-Левицького, як майбутнього українського національно-культурного діяча необхідно виділити таких, як: С. Єфремова², М. Мандрику³, Н. Побірченко⁴, М. Тараненка⁵, Є. Чернецького⁶.

Наукова новизна нашого дослідження полягає у спробі комплексного аналізу формування особистості І. Нечуя-Левицького, як майбутнього українського національно-культурного діяча, розвитку особистості письменника у дитячі та юнацькі роки, адже саме у цей період було сформовано основні орієнтири його світоглядних і творчих поглядів.

Іван Семенович Нечуй-Левицький (1834–1918) – педагог, письменник, автор підручників з української мови, відкрив нову сторінку в розвитку української прози, створив класичні зразки психологічної соціально-побутової повісті й оповідання. Все життя, у літературі, перебуваючи на вустах, Іван Семенович, одвічно неодружений відлюдник української літератури, залишався пошаттю загадковою.

Народився 25 (13 листопада) 1838 р. в містечку Стеблеві колишнього Канівського повіту Київської губернії (нині Корсунь-Шевченківського району Черкаської області) в сім'ї священника, про що свідчить запис у метричній книзі церкви Преображення Господнього в Стеблеві⁷.

Академік С. Єфремов у своїй монографії «Іван Левицький Нечуй» зазначає, що Іван Семенович «був найстарший з дітей у родині стеблівського священника. Рід Левицьких – давній духовний рід, представники якого кілька поколінь одбували свою службу в тому-ж таки Стеблеві, зв'язаний родинними переказами та становими традиціями з тими часами, коли в Україні все духовенство було ще виборне і коли це виборне духовенство в побуті свого життя нічим власне не різнилося від народу, хіба що прикметами більшої «едукції», та й то не завжди⁸.

І. Нечуй-Левицький щодо свого родинного походження в автобіографії «Життєпис Івана Левицького (Нечуя)» вказує: «Отець мій, Семен Степанович Левицький, був священником в Стеблеві, де був священником і мій дід, і прадід. У грамоті на чин священника мій прадід записаний не Левицьким, а Леонтовичем; як мені

розказував батько, керуючись тим, що власне переклав з латинської Leo – як лев, він змінив своє прізвище на Левицький, бо тоді це було в моді»⁹.

Сучасний український дослідник родоводу письменника Є. Чернецький зазначає: «крім церковної гілки роду, відомі ще дві – шляхетська і селянська. Якщо про селянську гілку ми знаємо, що її протопласта походить з церковної гілки, то про шляхетську ми можемо це тільки припускати. Враховуючи, що наприкінці XVIII – на початку XIX ст. у Стеблеві фіксуються кілька родин шляхтичів Леонтовичів, можемо припустити, що протопластою всіх стеблівських Леонтовичів і Левицьких був не о. Іоанн, а скоріше його батько»¹⁰.

Церковна гілка роду розпочалася у середині XVIII ст. Саме тоді її прапрадід Івана Нечуя – о. Іоанн одружився, набувши у 1742 р. соціального статусу – особи духовного стану, ставши настоятелем церкви св. Миколая в Стеблеві, – що і визначило, а в окремих випадках істотно вплинуло на долю більшості представників цього роду аж до повалення Російської імперії.

У стеблівський період історії роду п'ятеро Левицьких стали священиками, один – дячком, троє працювали вчителями. Все це цілком вкладається в поняття «церковний рід»¹¹.

Батько І. Нечуя-Левицького, Семен Степанович Левицький, був людиною освіченою, прогресивних поглядів. Як відмічає академік С.Єфремов, «... як на свої часи, особливо не аби-якою і як людина, і як священик, – з певними культурними традиціями та звичками. Він любив книгу й мав цілу бібліотеку з друкованих та рукописних книг, уславився за доброго казнодію, завів був у Стеблеві школу й мріяв навіть про громадську крамницю, щоб визволити селян од крутіїства місцевих євреїв – крамарів»¹².

На власні кошти він організував школу для селянських дітей. Школу Левицький провадив улітку на пасіці в катразі, а взимку на пекарні, розігнав пан, дідич Стеблівськвій. «Як ви вивчите мужиків читати, то підете й ви, піду й я на поле робити, а мужики не схотять робити», – таку чулу сентенцію проказав пан дідич, заганяючи дітей-кріпаків із школи пан-отця Левицького до своєї фабрики»¹³.

Вважається, що у цій школі, пізнав ази грамоти майбутній письменник. «Сам батько вчив мене читати та писати разом з хлопцями, котрі приходили до нас вчитись. Батько завів школу для селян, набрав хлопців і вчив їх <...> Разом з тими хлопцями вчився й я»¹⁴. Уже згодом, в «Уривках з моїх мемуарів та згадок», він зазначив: «Спочатку сорокових років мій панотець почав вчити мене читати, писати та загадував мені вчити коротеньку «Священну історію» напам'ять»¹⁵.

Важливу роль у вихованні національної самосвідомості малого Івана відіграв батько Семен Степанович. У сім'ї Левицьких шанували українську мову, усну народну творчість. Батько, Семен Степанович Левицький, сільський священик, був високоосвіченою людиною, цікавився українською історією та фольклором. «В нього була вже українська ідея, що рідко трапляється між українськими священиками»¹⁶, – писав І.С. Нечуй-Левицький у листі до О. Камського. «Батько мій любив рідний край, все було нам говорити, що нашу Україну дуже насіли польські пани та жида, що московщина заїдає наш язик і національність. Все розказував нам українську історію; було як ідемо з ним в Корсун то все було нам показує Різа-

ний Яр та могили під Корсунем, де була битва Богдана Хмельницького з поляками, показує Наливайків шлях, що повертає з Корсунської дороги на село Петрушки»¹⁷, – зазначає у своїй «Автобіографії» Іван Семенович.

Аналізуючи тогочасні журнальні публікації, сучасна дослідниця Н. Побірченко зазначає, що батько письменника серйозно займався і етнографією України. Цікавим є той факт, що Семен Степанович був особисто знайомий з П. Кулішем, збирав для нього етнографічні матеріали Корсунщини і давав їх переписувати малому Іванові. «При сій нагоді скажемо, як дивно в'яжеться одно з одним там, де судила доля бути будучності словесній. Колись давно П. Куліш, їздивши та й ходивши пішки по Київщині, спізнався із розумним одним священиком. Опісля той піп збирав для Куліша між народами пісні, приказки, переказки та давав переписувати малому синові, щоб посилати через пошту. Оцей же синок, набравшись з народу смаку словесного, об'явився тепер славним Нечуєм»¹⁸, – згодом про це писав П. Куліш. у народовському журналі «Правда».

Радянський літературознавець М. Мандрика на основі листування І. Нечуя-Левицького з О. Кониським звертає увагу на те, що перед смертю С. Левицький писав повість з життя козацтва¹⁹.

Про матір Іван Семенович згадує тепло, з великою любов'ю, як про людину, що власне всю родину держала під впливом своєї неабиякої вдачі. Висока на зріст, весела, говірка, співуча, Ганна Лук'янівна була з давнього козацького роду і принесла в родину демократичні традиції й ту природжену інтелігентність, яка часто буває у нас окрасою навіть малоосвіченої жінки, що більш чуттям, притаманним тактом, аніж свідомо вгадує і прокладає безпомилково лінію поведження. Говорила вона тільки українською, чудово співала, грамотна була тільки по церковному – і через те в родині панувала народна мова і та своєрідна література – усяких житій, тощо – яка своїм фантастичним змістом йшла часто в парі з утворами народної фантазії. Як згадано, в родині панувала українська мова. Діти раз-у-раз оберталися серед селянства, слухали тих самих казок, тих самих пісень співали, що й однолітки їхні, селянські діти²⁰.

Отже, І. Нечуй-Левицький мав старовинне козацьке коріння і хоча його батько був продовжувачем династії церковнослужителів, у сім'ї І. Нечуя-Левицького панувала атмосфера любові до рідної мови, національних традицій, поваги до національної історії, що мало неабиякий вплив на формування світогляду майбутнього митця, усвідомлення ним своєї національної самоідентичності.

Батько майбутнього письменника сам був людиною освіченою, тому і дбав про освіту сина. Семирічного хлопця батько одвіз у Богуслав до дядька по матері Євтропія Трезвінського, вчителя місцевого духовного училища, щоб той підготував Івана до вступу на «підготовчі класи», але малий Іван виявився здібним до навчання і відразу вступив до перших класів училища²¹.

Жив Є. Трезвінський бідно, про це зокрема свідчать його прохання і заяви до семінарського правління про подорожні підйомні гроші, про грошову допомогу. Одружившись, Є. Трезвінський став священиком у селі Семигорах (змальованому Нечуєм у знаменитій повісті «Кайдашева сім'я»). Малий Іван жив у нього від весни 1845 до осені 1846 року, навчаючись у дядька разом з небожем

дядини та її сестрою М. Морочковською, котра послужила прототипом Гані Чепурновської в повісті «Причепа»²².

Богуславське повітове училище, в якому майбутній письменник навчався з 1847 по 1853 рік, містилося на території Богуславського монастиря в мальовничій місцевості над Россою. За спогадами П. Клебановського (колишній учень І. Левицького, згодом юрист, автор статті «Богуславское духовное училище (по школьным воспоминаниям)» (1894 р.), похмуро приміщення училища, обшите дошками, поділялося на дві половини сіньми: в одній було дві класні кімнати, а в другій – одна, а також зала для засідань та зборів. Поблизу училища стояли п'ять флігелів, у котрих мешкали учителі й учні. Монастир утримував там учнів за чималу плату – 25 крб. на рік, тому багато бідних учнів жили на квартирах у міщан, що коштувало 5 крб.. На монастирських квартирах учням Богуславського училища жилося погано. Ф.Лебединцев, який ревізував це училище в 1859 р., сповіщав начальство про те, що дітям на квартирах тісно, у двох кімнатах з переділками живуть більше 20 чоловік, дехто спить на дошках; плата за житло зростає втричі, харчують учнів погано, класні приміщення опалюються лише під час великих морозів. Учні духовного училища взимку часто ховалися від холоду в монастирській церкві, їх поведінка викликала незадоволення ченців. Останні доносили в правління Київської духовної семінарії про погану дисципліну в Богуславському училищі, а також про те, що учні без належної поваги ставляться до богослужбених відправ²³.

І. Нечуй-Левицький у мемуарах пише про життя в Богуславському училищі як про веселі учнівські роки, з повагою розповідає про своїх учителів і товаришів по училищу, а також про квартиру хазяйку Гапку Шульгу. Тут фігурують учні Яким Нетупський, Петро Дашкович, Максим Коломацький, Іван Лисянський, Василь Левицький. Дехто з цих хлопців лишився близьким Іванові Левицькому і згодом – Ф. Дурдуківський, Г. Сольський, П. Дашкович, О. Гулак-Артемівський (небіж автора байки «Пан та Собака»), О. Кошиць (у його батька, кирилівського попа, деякий час наймитував малий Тарас Шевченко, іноді навіть відвозив попових дітей до училища). Кілька товаришів письменника стали потім прототипами героїв його повістей²⁴.

Про утиски з боку духовного начальства, про рівень культури, запроваджуваний ним, свідчить зокрема такий запис П. Клебановського (колишнього учня І. Нечуя-Левицького в Богуславському училищі): «1 червня 1830 року смотритель училища одержав від правління духовної семінарії суворе зауваження за те, що «без суттєвої користі» для учнів передплатив «Московские ведомости» і «Московский наблюдатель». Йому було наказано «відомостей, журналів та інших книжок не класичних без дозволу правління ні в якому разі не сміти передплачувати»²⁵.

Будучи у вищому відділенні училища, І. Левицький вивчав за програмою арифметику, географію, латинську та грецьку мови, російську і слов'янську граматику, правопис, священне писання, священну історію, «пространний» катехізис, нотні співи, історію церкви тощо. П. Клебановський розповідає, що училищне начальство жорстоко переслідувало учнів за вживання української мови. Смотритель училища ігумен Федір Мислінський, сам українець за походженням, суворо карав своїх вихованців за вживання «мужичих» слів. Учня, який провини-

тсья або скаже українське слово, записували в журнал, на шию чіпляли дошку з написом «Осел», а на голову – ослячі вуха. Винуватець мусив ходити у такому вбранні по класу, прислуховуючись до своїх товаришів, щоб за почуте українське слово передати свої «ослячі доспіхи» комусь іншому. Покарання різками було одним з найбільш поширених, як менша кара призначалася стояння на колінах біля печі та останньої лави, одягання на голову ослячих вух, «биття в щоки і тягання за волосся вважалось сильним засобом для зцілення учнів, які не бажали або не могли вчитися». Не тільки учням, а й учителям нелегко було в училищі. Як згадує П.Клебановський, майже всі вчителі щороку покидали училище через «недостатність засобів прожиття і деспотичність поведження смотрителя»²⁶.

Під час інспекторських перевірок («ревізій») училища відзначалися добрі успіхи учнів з арифметики, географії, нотного співу, посередні – з латинської та грецької мов і було зауважено, що нагляд в училищі доведено до крайнощів, учнів гнітить страх, нудьга; серед недоліків ігумена Федора названі недовірливість, підозрливість, причепливість, дразливість. Після цієї ревізії Ф. Мислінського було звільнено від обов'язків смотрителя²⁷.

У своїх спогадах письменник з шанобою згадує попереднього смотрителя – Ігнатія Мацкевича, що «був, врівні з цим катом, ніби джентльмен, котрий ніколи не лупив би учеників сам та ще й таким нешляхетським струментом, як різка з лози <...> як лупив цей «Глек Макітрович» за якісь малі дитячі провини школярів ще недорослих, як за царя Миколая І офіцери лупили немилосердно різками солдатів»²⁸.

І. С. Нечуй-Левицький пише про нього в своїх спогадах як про людину культурну, гуманну, шляхетну, небагату. Згадує письменник і дружину І. Мацкевича, що любила гостювати, розважатися в офіцерському товаристві (очевидно, вона пізніше була змальована в образі попаді Олесі з повісті «Старосвітські батюшки та матушки»). Необхідно відзначити, що в 1861 році протоієрей І. Мацкевич брав участь у похороні Тараса Шевченка в Каневі і навіть виголосив там промову.

М. Мандрика на основі архівних матеріалів зазначає, що на промову І. Мацкевича поліція звернула увагу, і начальник канівської поліції 16 травня 1861 року доносив губернаторові: «У проповіді, промовленій протоієреєм Мацкевичем, перебільшено виставлено заслуги Шевченка як людини, що хоча й не була державною, за його виразом, але прагнула своїм високим розумом поширити світло істини у місцевому краю»²⁹.

У 1853 році Іван Нечуй-Левицький закінчив Богуславське духовне училище про що свідчить – Свідоцтво про закінчення Богуславського духовного училища³⁰ та іменна відомість учнів вищого відділення цього закладу за 1851 і 1852 навчальні роки³¹, на основі чого І. Левицький значиться в списку учнів училища, призначених для переведення до нижчого відділення Київської семінарії³².

Ось як характеризує період навчання І. Нечуя-Левицького в Київській духовній семінарії С. Єфремов: «Наука в семінарії мало чим різнилася від бурсацької, хоча здалася вона І. Левицькому цікавішою, тільки що більше давала семінаристам волі задовольняти свої власні нахили. Хто хотів, міг поза мурами семінарії шукати джерел, щоб заспокоїти духову спрагу. Вже в першому класі І. Ле-

вицький задивився на французькі книжки, виставлені по вітринах у книгарні під час контрактів, – надто зацікавила його ілюстрація на обгортці однієї книжки, де змалювано було якогось чудернацького чорта. Він купив ту книжку й за допомогою словника перечитав її. Це був знаменитий Лесажів «Кривий біс», що вперше розгорнув перед семінаристом скарби світового письменства. З того часу І. Левицький усі гроші, які тільки мав од батька, витрачав на купівлю французьких книжок і перечитував їх вільним часом. Так перечитав він «Павла та Віргінію» Бернарден де Сен-П'єра, Шатобріанову «Аталу» і «Натчезів», Дантову «Божественну комедію», «Дон-Кіхота». Вже наприкінці семінарського курсу, дякувати декому з молодих професорів, І. Левицький зазнайомився й з російським письменством: Пушкін і Гоголь одразу припали йому до смаку, а Щедрина, («Повість про те, як мужик харчував двох генералів») він навіть перекладав опісля на українську мову. Але найбільше вражіння по собі лишила в йому таки Дантова поема, своєю грандіозною будівлею та чарівною фантастикою, а може й особою автора, творця італійського письменства. Літературні враження, як бачимо, тільки поглиблювали те, що вже прищепили І. Левицькому життя і природа, і вже самий характер його читання, всуміш із згаданими попереду творами з української історії та поезії, надто показні становлять витоки на літературний шлях»³³.

Під час навчання у Києві майбутній письменник жив на Подолі на тісних квартирах у дрібних урядовців та міщан, поблизу так званої Канапи, у вогкому, нездоровому місці. Мешкав він разом зі своїми трьома молодшими братами – батькові важко було утримувати в місті чотирьох студентів. Нелегко доводилося Іванові; ще в Богуславському училищі в нього боліли очі, а на останньому курсі семінарії він і його брати хворіли «гарячкою». Закінчив семінарію він таким знесиленим, хворим, що не міг далі продовжувати навчання, мусив оселитися в батька у Стеблеві на цілий рік (1859–1860 рр.), а потім більше року вчителював у Богуславському духовному училищі (1860–1861 рр.), про що свідчить такий документ: «Повідомлення правління Київської духовної семінарії благочинному Канівського повіту священнику С. Левицького про зарахування сина на посаду третього учителя Богуславського духовного училища»³⁴.

І. С. Левицький закінчив семінарію блискуче. Здібний, старанний, він числився одним з перших семінаристів. Про це свідчать і семінарські журнали, де вчителі та інспектори відзначали, що Іван Левицький: «з лагідністю нраву і чистого серця поєднує особливу любов до вчення і благородну свідність у виконанні обов'язків старших»³⁵. Це ж засвідчує і атестат майбутнього письменника: «Объявитель сего, воспитанник Киевской семинарии высшего отделения, Иван Левицкий, епархии Киевской, уезда Каневского, м. Стеблева, церкви Преображенской священника Симеона сын, имеющий от роду 20 лет, из Богуславского училища в Киевскую семинарию поступил в 1853 году, в коей продолжал учение при поведении отлично хорошо, способностях весьма хороших, успехах весьма ревностных и причислен к 1-му разряду семинарских воспитанников, почему на основании §395 проекта устава духовных академий с утверждения его высокопреосвященства и проч. удостоен степени студента»³⁶.

Перебуваючи після закінчення семінарії в Стеблеві і працюючи пізніше

вчителем Богуславського духовного училища, І.Левицький не залишав мрії про дотуше навчання. Він удосконалював свої знання іноземних мов, наполегливо готувався до екзаменів у духовну академію, але його не вабила духовна кар'єра. Однак як син священика, він мав право тільки на духовну освіту і в 1861 році І. Левицький їде до Києва і вступає до духовної академії. І. Нечуй-Левицький намагається взяти все корисне з академічної науки, вивчає історію, літературу, стародавні і сучасні мови, наполегливо займається самоосвітою³⁷.

Жив Нечуй-Левицький бідно, бо допомога від батька була незначною, а кожну вільну копійку він витрачав на книжки. Про незабезпеченість студента І. Левицького свідчить зокрема й те, що він неодноразово звертався до академічного начальства з проханням звільнити його від повернення так званих підйомних грошей, одержаних після закінчення Київської семінарії. Оскільки молодий учитель не відпрацював у духовній установі чотири роки, а продовжував своє навчання, то правління семінарії наполегливо намагалось відібрати у нього гроші, видані йому для влаштування на новій роботі, щоб примусити студента повернути 30 крб., правління Київської духовної семінарії розпочало тривале бюрократичне листування і навіть судову тяганину. Студент І. Левицький був тоді ще тільки на першому курсі, а в його батька вчилися в цей час ще четверо дітей. І все ж, дізнавшись, що І. Левицький не встиг одержати в Богуславському училищі зарплату за два місяці, семінарське начальство рекувізує ці гроші на погашення боргу, решту ж – 8 крб. – відстрочує до закінчення академії. Можливо, що цей наочний доказ безжальності й жадоби з боку духовних наставників уже тоді вплинув на І. С. Левицького, викликавши неприязнь до клерикалів, таке припущення робить радянський дослідник М.Мандрика³⁸.

Як активний читач журналу «Основа» Іван Левицький не міг не проникатися тими думками й ідеями, що висловлювались на його сторінках, і тому без глибокого усвідомлення та врахування всього позитивного і від'ємного в них, мабуть, неможливо розібратися у творчості майбутнього письменника, а тим більше оцінити його літературно-естетичні погляди³⁹.

Коли мова йде про роль «Основи» у житті І. Левицького, то ще більш важливим є те, що саме цей журнал широко розкрив йому очі на українську художню літературу, з якою до того він був (із незалежних від нього причин) знайомий поверхово. Адже тут вперше було надруковано значну частину творів Т. Шевченка, Марка Вовчка, П. Куліша. На сторінках «Основи» публікувалися Б. Глібов, О. Стороженко, Ганна Барвінок, С. Руданський, Свидницький і багато інших українських письменників. Неважко усвідомити, що в ті роки і саме життя, і прочитана література ставили перед І.Левицьким невідкладні соціальні та національні питання⁴⁰.

Саме в стінах академії, як зазначає С. Єфремов, у І. Нечуй-Левицького виникла думка розпочати публіцистичну діяльність. Петербурзька «Основа» давала студентам матеріал на постановку національного питання і разом з тим була готовою трибуною для людей, в яких позначався нахил до письменства. У І. Левицького вже тоді повстає думка – писати для «Основи», але до діла не дійшло, бо перший український друкований орган не довго встояв серед тодішньою «завірюхою» й незабаром припинив своє існування. Таким чином, уже в

академії, треба думати, І. Левицький доконечне вибрав собі той шлях, з якого не зійде вже через усе своє довге життя⁴¹.

У той час молодий І. Левицький свого ставлення до релігії і академічного начальства відверто не виявляв. Характер майбутнього письменника складався інакше. Він був слухняним, вихованим, зразковим хлопцем. Упродовж навчання у Богуславському духовному училищі, Київській семінарії і в академії майбутній письменник був зразком для інших у навчанні і поведінці, це підтверджують матеріали знайдені М. Мандрикою: 1 березня 1858 р. – «старше відділення – Іван Левицький, Олексій Артемовський – благонадійні старші і вельми старанні й скромні учні»; 1 липня – «Іван Левицький, Олексій Артемовський – своїм прекрасним настроєм і поведінкою заслуговують на особливу похвалу»; 31 жовтня 1858 р. – «Петро Дашкович, Іван Левицький – з рідкісною добросовістю виконують обов'язок зразкового учня і старшого». Подібні оцінки і в академічних журналах. Тільки пізніше І. Левицький виступить проти тогочасних порядків у своїх повістях і статтях, але враження і спостереження, які лягли в основу цих творів, без сумніву, склалися, викристалізувалися вже в роки навчання⁴².

Іван Левицький блискуче закінчив Київську духовну академію, про що свідчить атестат про закінчення Київської духовної академії і присудження ступеню магістра богослов'я 9 липня 1865 р.⁴³ Тема магістерської роботи майбутнього письменника була: «Спростування новітніх раціоналістичних думок про лице Ісуса Христа». У ній автор коректно, аргументовано і ясно розкрив критичні погляди відомих європейських філософів на християнську віру. Ректор академії зробив наступну рецензію на роботу: «В настоящем сочинении наиболее всего обращает на себя внимание ясность положений – достоинство, которое редко приходится встречать в сочинениях, сходных с настоящим по содержанию»⁴⁴.

9 липня 1865 року на засіданні академічної конференції під головуванням ректора були зачитані відгуки професорів академії і членів конференції на кандидатські дисертації. Після ретельного обговорення лише три наукові праці з п'ятдесяти були визнані найкращими, серед них дисертація І. Левицького. Всім їм, як найкращим студентам, були присвоєні найвищі звання – звання магістрів⁴⁵.

Отже, у формуванні особистості І. Нечуя-Левицького, як майбутнього українського національно-культурного діяча, ключовими етапами стали родинне виховання та дитячі і юнацькі роки, що були сповнені шанобливого ставлення до української мови, історії свого народу, захоплення усною народною творчістю, які панували в сім'ї Левицьких, підготували ґрунт для формування національної самосвідомості у світогляді І. С. Нечуя-Левицького. Цьому також сприяла творчість Т. Г. Шевченка, його геніальна особистість, що так вражала молодого І. Левицького. Ліберальний дух, що бродив у часи юності майбутнього письменника в академії серед студентів, опозиційні настрої українських студентів до русифікації навчального процесу, захоплення журналом «Основа», що гостро ставив національні питання, допомогли І. Левицькому вирізнити національну проблему серед інших. Саме в стінах Київської духовної академії відбувається остаточне формування світогляду І. С. Нечуя-Левицького, його національних переконань,

що виявилось у майбутній педагогічній діяльності.

Перспектива нашого дослідження полягає в системному висвітленні ролі І. Нечуя-Левицького як національно-культурного та громадсько-політичного діяча, а також аналізі зміни світоглядних позицій у творчості письменника.

Примітки:

¹ Фрейджер Р., Фейдимен Д. Личность : теории, эксперименты, упражнения. СПб. : Прайм-ЕВРОЗНАК, 2001. 864 с.

² Єфремов С. Іван Левицький Нечуй. Лейпциг: Головна українська накладня, 1925. 72 с.

³ Мандрика М. Л. До біографії І. С. Нечуя-Левицького (Роки навчання письменника) // Радянське літературознавство. 1968, №12. С. 31–40.

⁴ Побірченко Н. Проблеми виховання підростаючого покоління в педагогічній спадщині Івана Нечуя-Левицького [Текст] : монографія. Умань : РВЦ «Софія», 2008. 184 с.

⁵ Тараненко М. Педагогічна діяльність І. С. Нечуя-Левицького // Радянська школа. 1968. №11. С. 27–33.

⁶ Студії над життєписом Івана Нечуя-Левицького / упоряд. Є. Чернецький; ред. В. Іванців. Вип. 1. 2-е вид. Біла Церква : О.Пшонківський, 2005. 35 с.

⁷ ЦДІАК України, ф. 127, оп. 1012, спр. 1861, арк. 18зв.,19.

⁸ Єфремов С. Іван Левицький Нечуй. С. 8.

⁹ Нечуй-Левицький І. С. Зібрання творів : у 10 Т. : К. : Наукова думка, 1968. Т. 10. 587 с.

¹⁰ Студії над життєписом Івана Нечуя-Левицького. С. 3.

¹¹ Там само.

¹² Єфремов С. Іван Левицький Нечуй. С. 21.

¹³ Нечуй-Левицький І. С. Зібрання творів. С. 8.

¹⁴ Там само.

¹⁵ Нечуй-Левицький І. С. Уривки з моїх мемуарів та згадок. В Богуславському училищі : Зібрання творів у десяти томах. К. : Наукова думка, 1968. Т. 10. С. 18–57.

¹⁶ Нечуй-Левицький І. С. Зібрання творів. С. 263.

¹⁷ Там само.

¹⁸ Побірченко Н. Проблеми виховання підростаючого покоління... С. 29.

¹⁹ Мандрика М. Л. До біографії І. С. Нечуя-Левицького (Роки навчання письменника) // Радянське літературознавство. 1968, №12. С. 33.

²⁰ Єфремов С. Іван Левицький Нечуй. С. 10.

²¹ Іванченко Р. Г. Іван Нечуй-Левицький. (Нарис життя і творчості) : літературний портрет. Київ : Дніпро, 1980. С. 7.

²² Мандрика М. Л. До біографії І. С. Нечуя-Левицького. С. 32.

²³ Там само. С. 33.

²⁴ Нечуй-Левицький І. С. Уривки з моїх мемуарів та згадок. В Богуславському училищі : Зібрання творів у десяти томах. К. : Наукова думка, 1968. Т. 10. С. 32.

²⁵ Клебановский П. Богуславское духовное училище. КС, 1894 г., № 11. С. 109.

²⁶ Там само. С. 112.

- ²⁷ Мандрика М. Л. Названа праця. С. 34.
²⁸ Нечуй-Левицький І.С. Уривки з моїх мемуарів та згадок. С. 26.
²⁹ Мандрика М. Л. Названа праця. С. 29.
³⁰ ЦДІАК України, ф. 712, оп. 1 (1853), спр. 267, арк. 112.
³¹ Там само, спр. 143, арк. 12–13 зв.
³² Там само, спр. 126, арк. 5.
³³ Єфремов С. Названа праця. С. 14.
³⁴ ЦДІАК України, ф. 712, оп. 1 (1860), спр. 120, арк. 130 і зв., 174. Чернетка.
³⁵ Мандрика М. Л. Названа праця. С. 35.
³⁶ ЦДІАК України, ф. 712, оп. 1 (1859), спр. 93, арк. 19.
³⁷ Іванченко Р. Г. Названа праця. С. 12.
³⁸ Мандрика М. Л. Названа праця. С. 38.
³⁹ Тарасенко М. Названа праця. С. 77.
⁴⁰ Там само. С. 78.
⁴¹ Єфремов С. Названа праця. С. 13.
⁴² Мандрика М. Л. Названа праця. С. 40.
⁴³ ЦДІАК України, ф. 711, оп. 1, спр. 5364, арк. 30 і зв.
⁴⁴ Нечуй-Левицький І. С. Спростування новітніх раціоналістичних думок про лице Ісуса Христа [Текст] : богосл. дис. [упоряд., авт. передм. С. Л. Хаврусь]. Приват. вид. Черкаси : Інтеграл-Техноімпекс, 2013. С. 13.
⁴⁵ Побірченко Н. Проблеми виховання підростаючого покоління в педагогічній спадщині Івана Нечуя-Левицького. Умань : РВУ «Софія». 184 с.

Igor Koliada. Formation of personality-Levitsky I. Nechuy as the future of Ukrainian national-cultural figure, family education and children and youth. Article attempted to analyze the circumstances and factors of I.Nechuy Levitsky personality in childhood and adolescence. The influence of family environment and education, place of birth and residence, the learning environment on the character and outlook of the writer.

Key words: education, personality, family, childhood environment.

Отримано: 1.11.2017 р.

УДК 94:355.27-055.1 (477.83/86) «1919»

Роман Ляскович

МОБІЛІЗАЦІЇ ЧОЛОВІЧОГО НАСЕЛЕННЯ ЗУНР ДО УКРАЇНСЬКОЇ ГАЛИЦЬКОЇ АРМІЇ У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 1919 РОКУ: ОРГАНІЗАЦІЯ, ПРОБЛЕМИ І РЕЗУЛЬТАТИ

Роман Ляскович. Мобілізації чоловічого населення ЗУНР до Української Галицької армії у першій половині 1919 року: організація, проблеми і результати. На основі архівних і опублікованих документів та матеріалів, праць дослідників проаналізовано організацію, проблеми і результати низки мобілізацій